

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.4.17>

РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ ВІЙСЬК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ПОЛЬЩІ

Мочков О.Б. – кандидат наук з державного управління,
народний депутат України VII скликання
ORCID: 0000-0002-1368-7927

Проведено аналіз досвіду побудови системи оборони Польщі, вплив у на цей процес органів публічної влади країни, інституцій громадянського суспільства на формування елементів національної безпеки у т. ч. територіальної оборони країни, як суспільно-політичного інституту державної безпеки.

Автор розкриває особливості військового будівництва в Польщі сил територіальної оборони та визначив провідну роль у цьому процесі органів державної влади, місцевого самоврядування та всіх інституцій громадянського суспільства. Ним розкрито хронологію рішень держави по формуванню сил територіальної оборони при консолідованій єдності всіх органів публічної влади.

Сили територіальної оборони розглядаються в Польщі як окремі, п'ятий вид Збройних сил країни, але який формується і забезпечується за активної участі громадських організацій патріотичного спрямування, органів місцевого самоврядування.

Автор актуалізує польський досвід для реалії військового будівництва в Україні, виокремлюючи позитивні риси: консолідованість суспільства навколо ідеї державної безпеки, активне залучення громадянського суспільства, активна співпраця органів місцевого самоврядування з військами територіальної оборони, національно-патріотичне виховання силами територіальної оборони в навчальних закладах країни.

Зазначено що польська територіальна оборона спирається на громадські патріотичні організації оборонної спрямованості. А сама їхня структура має 2 складові: цивільну, що забезпечує взаємодію з цивільними адміністраціями, та військову, яка відповідає за базову військову підготовку особового складу і підвищення його кваліфікації.

Звертається увага на необхідність розгортання навчальних (підготовчі) центри для сил територіальної оборони через які мають пройти всі особові складу формування, а держава та органи місцевого самоврядування мають створити умови престижу служби, соціальні гарантії та певні преференції, особливо для молоді, що належить до сил територіальної оборони.

Ключові слова: державне управління, місцеве самоврядування, війська територіальної оборони, інституції громадянського суспільства, Польща, НАТО, військово будівництво.

Mochkov O.B. The role of the state and civil society in the formation of territorial defense troops Poland

Analysis of the experience of building the Polish defense system, the influence of public authorities, civil society institutions on the formation of elements of national security, including territorial defense, as a socio-political institution of state security.

The author reveals the peculiarities of military construction in Poland of territorial defense forces and identifies the leading role in this process of public authorities, local governments, and all institutions of civil society. He revealed the chronology of state decisions on the formation of territorial defense forces with the consolidated unity of all public authorities.

Territorial Defense Forces are considered in Poland as a separate, fifth type of the Armed Forces of the country, but which is formed and provided with the active participation of patriotic public organizations, local governments.

The author actualizes the Polish experience for the realities of military construction in Ukraine, highlighting the positive features: consolidation of society around the idea of state security, active involvement of civil society, active cooperation of local governments with territorial defense forces, national-patriotic education of territorial defense forces in schools.

It is noted that the Polish territorial defense is based on public patriotic organizations of defense orientation. And their structure itself has 2 components: civilian, which provides interaction with civilian administrations, and military, which is responsible for basic military training of personnel and training.

Attention is drawn to the need to deploy training (preparatory) centers for territorial defense forces, through which all personnel should pass, and the state and local governments should create prestige, social guarantees, and certain preferences, especially for young people belonging to territorial defense.

Key words: *public administration, local self-government, territorial defense forces, civil society institutions, Poland, NATO, military construction.*

Актуальність дослідження. Постсоціалістичні країни, що утворились на теренах Східної та Центральної Європи, зусиллями всього державного механізму, динамічно намагаються розбудувати власні збройні сили (ЗС), як запоруки національної безпеки та стабільності, або ж увійти у військові альянси, щоб отримати змогу належати до сил колективної безпеки держав. У цьому процесі відіграли свою роль і продемонстрували державницьку позицію перш за все органи публічної влади країн (*національна політична еліта*) та всі інститути громадянського суспільства, що були згуртовані ідеєю безпеки країни, як базису національного розвитку. Такий шлях формування системи національної безпеки, складовою якої є військовий інститут територіальної оборони (*ТрО*), пройшла Польща. Нові сили *ТрО*, згідно з їх концепцією, необхідні державі для більш оперативного і гнучкого реагування на широке коло загроз, починаючи від терористичних актів та інших насильницьких дій, і закінчуючи природними або техногенними катастрофами.

У 2015 році Польщею було прийнято амбітну 10-річну програму модернізації збройних сил (ЗС) вартістю 42 млрд. євро. Підрядниками в рамках цієї програми стали провідні європейські та американські виробники військового озброєння. Державна програма країни покликана впродовж 10 років модернізувати системи протиракетної оборони, бойові гвинтокрили, підводні човни, бронетехніку і безпілотники, тобто ті оборонні системи, які стояли на озброєнні польської армії ще з радянських часів. Нині вже відбулося переозброєння протиракетної оборони (*ПРО*) країни. Вже у 2015 році заступник міністра оборони Польщі заявив, що в результаті переозброєння польська система *ПРО* зможе протистояти російським балістичним ракетам «Іскандер» [3]. Та у разі військового протистояння з РФ, Польща лише на власні ЗС розраховувати не буде [1]. У Польщі, Естонії, Латвії та Литві вже станом на 2016 рік було розміщено 4 бойові батальйонні групи *НАТО*.

Метою статті є аналіз досвіду побудови військ територіальної оборони ПР та вплив у на цей процес органів публічної влади країни, всіх інституцій громадянського суспільства на формування елементів національної безпеки у т. ч. і територіальній обороні країни, як суспільно-політичному інституту державної безпеки.

Аналіз останніх джерел. Останнім часом в зв'язку з агресивною зовнішньою політикою Росії багато дослідників приділяють увагу вивченню основ національної безпеки та особливостям національного супротиву. Серед дослідників: фахівці у сфері військових наук, політології, державного управління, соціології та психології, інших наук. Варто виокремити напрацювання експертів та науковців, таких як: П. Аксьонов, Р. Алямкін, Р. Вус, С. Корчагін, В. Паливода, А. Харчук, В. Фролов, С. Янюк. Окрім дослідження даної тематики стосовно питань забезпечення національної безпеки при підготовці та застосуванні заходів територіальної оборони, в наукових роботах розглянуто вітчизняних фахівців: В. Авер'янова, О. Григова, В. Горбуліна, Ю. Битяка, Є. Дмитренко, О. Затинайко, І. Романченка, О. Кузьмука, В. Плахова, В. Шкідченко тощо [1–12].

Сама концепція створення військ *WOT* розроблялася за участю групи військових (*наукових*) експертів, серед них були доктори військових наук, заступники

міністра національної оборони Польщі, генерали дивізії, представники начальника бюро національної безпеки Польщі, професори академії національної оборони країни. Польські військові експерти запропонували створити систему *WOT* країни, прийнявши за основу досвід у цій галузі Швеції та Швейцарії.

Виклад основного матеріалу. Вступ країн Балтії та Польщі до альянсу *НАТО* започаткував трансформацію збройних сил (*ЗС*) держав, що стало серйозним випробуванням для їхніх урядів та парламентів. Реформування *ЗС* цих країн відбувалось у напрямку максимальної відповідності задачам альянсу. Проте питання *територіальної оборони* в цих державах також були відображені в національних воєнних концепціях та доктринах. У порівнянні з державами Східної Європи, Польща має досить боєздатну стотисячну армію, на утримання якої держава витрачає (на *військові потреби*) 2% ВВП країни (це зобов'язання, яке взяли на себе всі країни-члени альянсу, хоча виконують не всі) [4].

Розглянемо польський досвід побудови цього воєнно-суспільного інституту *ТрО*. У Республіка Польща (*РП*) протягом останніх 7 років публічна влада зробила значні зусилля, спрямовані на модернізацію *ТрО* країни, у т. ч. підготовку програм навчання і контингентів відповідних військ, створення і вдосконалення на практиці моделі їх взаємодії з регулярними підрозділами, а також з озброєними формуваннями оборонної системи країни, як налагодити синхронність співпраці всіх органів публічної влади в процесі цього реформування. Розпочнемо з хронології формування військ територіальної оборони (*польськ.* Wojska Obrony Terytorialnej – *WOT*), одного з 5 видів збройних сил *РП*. У вересні 2016 року було офіційно задекларовано створення *WOT* у складі збройних сил *РП*. Відповідне рішення було прийняте більшістю голосів Польського Сейму. У листопаді 2016 року польські парламентарі затвердили поправку до Закону про загальний військовий обов'язок в країні, який передбачає, що у країн формується новий вид Збройних сил – *WOT* [3]. А вже 18 січня 2017 року Міністр оборони *РП* заявив про створення військ *WOT* до 2019 року загальною чисельністю понад 150 тис. осіб. Для цих потреб з бюджету країни заплановано виділити 3,6 млрд. злотих (майже 1 млрд. доларів *США*) [3]. А вже 16 травня 2017 року для *WOT* було замовлено 500 армійських вантажівок *Jelcz* 442.32 [7, с. 87–88]. Створення військ заплановано завершити протягом 2019 року [6-7].

До процесу формування нової системи *WOT* країни були залучені майже всі військово-патріотичні організації. Сили *WOT* поповнюються за рахунок добровольців з місцевого населення, *УБД*, миротворців, учасників військово-патріотичних організацій, мисливських структур, спортивних товариств тощо. У Польщі діє об'єднання *ГО*, що створило асоціацію «Стрілець» (*Strzelec*), яка підтримує традицію військово-патріотичного «Стрілецького союзу», створеного 1910 року у місті Львів.

Для польської молоді престижно належати до цих *ГО* та бути учасником (*служити*) в *WOT*. Таку думку формує активна державна політика національного виховання та інститути громадянського суспільства. У країні також функціонує громадська патріотична організація оборонної спрямованості «*Рух за створення територіальної оборони*». Основною її метою є створення нової системи національної територіальної оборони як активного резерву *ЗС РП*. Діяльність організації сприяє інформаційному забезпеченню даного питання і створенню позитивної громадської думки [5].

Кожне з 16 польських воєводств країни сформувало одну бригаду *WOT*, лише в центральному Мазовецькому воєводстві (*найбільшому і найбільш густонаселеному*) було створено дві бригади. Радник міністра оборони Польщі Г. Квасняк

(2016 р.), який тоді курував нові сили оборони країни (*WOT*), зазначив, що їхнє створення пов'язане із загрозою «гібридної війни». Він зауважив, що подібні сили найкраще можуть слугувати протистоянню таким викликам. Таку оборонну тактику пов'язують саме з зовнішньою політикою РФ щодо сходу України (у квітні 2015 року в одному з виступів він наголошував на небезпеці, що йде від Росії) [1].

«Гібридною війною» називають конфлікт, в якому сторони використовують як звичайну військову силу, так і нерегулярні формування, а також широко застосовують кібернетичні, інформаційні та інші нестандартні методи ведення війни, включно з партизанською тактикою і терористичними актами. Як правило, такі війни ведуть приховано, без офіційного оголошення [1–2]. Експерти багатьох країн світу переконані, що РФ вже понад 10 років використовує подібну тактику до України та інших країн пострадянського простору (*Грузія, Вірменія, Азербайджан, Молдова, а нині й Казахстан та інші*). Тому нині Польща активно розгортає бригади територіальної оборони на кордоні з Україною, вбачаючи в політиці та діях РФ серйозну загрозу для держави [8]. Сили *WOT* на 2022 рік вже отримали сучасне озброєння та техніку [10].

Державна та муніципальна влада Польщі, разом з військовим керівництвом, розглядаючи російську військову активність на західному напрямку, як підготовку до військового конфлікту з країнами Східної Європи, включно з Польщею, розпочала активно розбудовувати війська *WOT* країни. РФ розміщуючи війська в Західному військовому окрузі, звинувачує в підготовці до війни країни *НАТО*. У відповідь, формування сил *WOT* (самооборони) у першу чергу активно створювалися у розташованих ближче до РФ східних воєводствах [1].

Службовці *WOT* стають у нагоді під час стихійних лих, але можуть брати участь й у справжній війні. Цінність та важливість подібних формувань полягає в мобільності, що проявляється в тому, що вони більш тісно пов'язані з діяльністю місцевої цивільної влади, не такі залежні від жорсткої та громіздкої армійської структури, як регулярні національні військові частини [3]. При цьому формування *WOT*, за сприяння держави та муніципалітетів, системно та регулярно проходять військовий вишкіл та є боєздатними для того, щоб їх використовувати в разі військового конфлікту. Як мінімум, такі частини можуть ефективно виконувати охоронні та інші, другорядні функції на військових та цивільних об'єктах, підтримувати порядок у ситуаціях, коли з цим не може впоратися поліція, а залучити армію неможливо.

Розміщення в Польщі одного батальйону постійної готовності *НАТО* не може підвищити обороноздатність польських військ настільки, щоб стримати військові сили РФ. Це від нього й не вимагається, адже батальйон слугує лише передовим авангардом, який разом з іншими арміями країн, буде здатний зупинити агресію на той час, який необхідний, щоб альянс встиг організувати свої структури, сили і захистити країну-учасницю. *НАТО* визнає, що у ході військового конфлікту, гіпотетично, країна може втратити певну територію і альянс буде змушений її відвоювати. Але тепер, завдяки додатковим силам, альянс розраховує утримувати позиції [11].

Починаючи з 2014 року Росія розміщує на західному оперативному напрямку свої нові військові сили і проводить тактичні навчання. У січні 2016 року стало відомо, що в Західному військовому окрузі Росія планує створити три нові дивізії на додаток до 1-ї танкової армії, в тому ж регіоні. У Балтійських країнах сприйняли ці події, як ознаку підготовки до можливого вторгнення, тому кожна держава максимально сприяє розбудові своїх збройних сил, як окремо, так і в рамках Альянсу *НАТО*. У РФ у цей час наполягали на тому, що цей оперативний напрям

(західний) був найменш захищеним і це просто потрібно було виправити, а інше – його необхідно зміцнити саме на тлі активності країн *НАТО* [1].

Прикладом міжгалузеві військової співпраці у Польщі є публікація керівництвом військ *WOT* Польщі сповіщення для учасників загонів *WOT*, в якому їх закликали найближчим часом бути готовими вирушити на допомогу прикордонникам через очікувану провокацію білоруського режиму. Учасників загонів *WOT* просили перевірити своє обладнання та попередити роботодавців і рідних. Людей, що проживають у прикордонних з Білорусією воєводствах, було попереджено про готовність вирушати на збір через 6-12 годин, а з воєводств у центрі країни – у межах доби [1].

Створення самої структури *WOT Польщі* передбачає тісну взаємодію з органами державного управління та місцевого самоврядування, що включає в себе таку діяльність: пропаганда *WOT*, як активного резерву національних Збройних Сил та їх діяльності в інтересах місцевого населення; поширення інформації про взаємодію *WOT* з місцевою владою (цивільним сектором), *харцерськими (скаутськими)* і оборонними суспільними організаціями, патріотичними та ветеранськими організаціями гмін з питань спільної участі в урочистостях національного та місцевого масштабу (наприклад, у складі почесних варт гмін); «поширення позитивного іміджу гмін, повятів і воєводств в цілому; пропаганда туризму, спорту, краєзнавства, діяльності рятувальних служб і питань національної обороноздатності; тісна співпраця *WOT* з освітніми установами гмін в області розробки програм виховання молоді, а також у питаннях організації та проведенні позакласних занять військово-патріотичної спрямованості (рукопашний бій, спортивна стрільба, орієнтування на місцевості і т. п.); використання літальних апаратів типу гірокоптер або легких літаків, з метою підтримки медичних служб у галузі транспортування повітряним шляхом донорських органів, призначених для трансплантації; надання *WOT* сприяння воєводським центрам геодезичної і картографічної документації в складанні карт і планів місцевості» [5; 12].

Головними завданнями центрів підготовки *WOT* є навчання підрозділів *WOT*, перепідготовка та підвищення кваліфікації командирів та особового складу, а також організація спеціальних курсів: з ведення бойових дій у місті, дій нерегулярних формувань, протидиверсійних дій, бойових дій в горах, протихімічних дій, порятунку населення гмін та ін. Підготовку кадрів підрозділів *WOT* починають з допризовного віку (від 16 до 20 років). Неповнолітні члени *громадських організацій* військово-патріотичної спрямованості гмін до свого повноліття охоплені окремою програмою підготовки в так званих навчальних взводах, що піде до заліку майбутньої служби в підрозділах *WOT*. У перспективі практично всі члени таких *громадських організацій* стануть кадровою основою підрозділів, кадровими офіцерами [1, 10–12].

Підготовка службовців *WOT* організована наступним чином: щотижневі одноденні заняття за місцем дислокації в гмінах, щомісячні дводенні заняття в центрі підготовки, один раз на рік 30 – або 14-денний курс на полігоні центру підготовки. Система навчання та перепідготовки військовослужбовця *WOT* передбачає: навчання в центрах підготовки *WOT* та дворічне стажування на посаді командира відділення [5–6]. Навчання в центрах підготовки *WOT* включає: допризовну підготовку у взводі (у повіаті); курс основної підготовки, що закінчується приведенням до військової присяги; спеціальний курс; курс командирів відділень; дворічне стажування на посаді командира відділення.

Після проходження стажування та атестації на відповідність існуючим вимогам, солдати направляються на курси командирів взводів у вищу офіцерську школу сухопутних військ (м. Вроцлав) [5]. Після трирічної служби на посаді командира взводу

WOT, кандидат може бути направлений у вищу офіцерську школу на курси підготовки командирів рот. Підготовка взводів *WOT* проводиться протягом року безпосередньо у своїх повітах. За домовленістю з місцевими органами влади, тренування і заняття проходять в різних умовах місцевості, а також у будь-який час року.

Робота з патріотичного виховання особового складу *WOT* ведеться на основі таких понять, як «**Бог, Честь, Вітчизна**», в тісному взаємозв'язку з військово-історичною спадщиною Польщі (легіони, Армія Крайова і т.п.). При цьому підрозділи *WOT* активно співпрацюють з місцевою владою і ветеранськими організаціями, беручи активну участь у різних спільних заходах патріотичної спрямованості. Органи управління та структури *WOT* тісно співпрацюють з освітніми установами в галузі розробки програм виховання молоді кожної гміни, а також в організації та проведенні позакласних занять військово-патріотичної спрямованості (рукопашний бій, тактика бою, спортивна стрільба, орієнтування на місцевості та ін.).

Війська *WOT* не вимагають значних фінансових затрат. Частина спорядження, наприклад: обмундирування, встановленим порядком передається з агентства військового майна. А частину фінансових витрат по забезпеченню взводів *WOT* покладено на органи місцевого самоврядування за принципом співфінансування (місцеве самоврядування утримує службові приміщення, забезпечує паливно-мастильними матеріалами, надає засоби зв'язку та ін.) [5]. Окрім цього, безпекою допомога місцевих громад полягає в тому, що війська *WOT* використовують навчальну та спортивну базу гмін (*нижча територіальна одиниця – громада*), повітові і воєводств. У свою чергу, інструктори *WOT* проводять заняття з польською молоддю в різних секціях, поєднуючи це з національно-патріотичним вихованням.

Питання матеріально-технічного забезпечення, харчування, охорони центрів підготовки *WOT* або майна плануються вирішуватися із залученням приватних фірм, що надають послуги в цих областях на платній основі [5]. Очікується, що *WOT* не зажадає великих складових приміщень, полігонів і істотних витрат на підготовку особового складу. Персонал *WOT* безпосередньо в місцях свого проживання матиме власне обмундирування, спорядження та малогабаритні моделі зброї для використання в ході навчального процесу.

Формально *WOT* Польщі не підпорядковані керівництву *НАТО*, проте вони мають виконувати певні функції в інтересах альянсу. Передбачене їх використання для охорони та оборони маршрутів руху і колонних шляхів при перегрупованні військ, а також залучення до участі в протидиверсійних і протидесантних операціях, протисування місцевості, організація взаємодії з місцевими органами влади [11–12].

Щодо принципів діяльності *WOT*. Експерти зазначають, що *WOT* повинні спиратися на громадські патріотичні організації оборонної спрямованості і в перспективі стати активним резервом для національних ЗС. А сама структура *WOT* має дві складові: цивільну, покликану забезпечити взаємодію з цивільними адміністраціями, та військову, яка відповідатиме за базу військову підготовку особового складу і підвищення його кваліфікації [8].

Експерти сфери оборони зазначають, що утримання сил *ТрО* обходиться значно дешевше, ніж регулярних військ (*Данії та ФРН – в 10, у США – в 6 разів*). Наголошують, що створення національної системи *WOT* дозволить Польщі скоротити фінансові витрати на національні ЗС. Та зважаючи на низку проблем, у т. ч. недостатнє фінансування, є певна недостача транспортних засобів, мережі зв'язку, а особливо сучасного озброєння, хоча й динамічно поповнюється.

Висновок. Отже, в Польщі кілька років поспіль триває розбудова сил *ТрО* – своєрідної «паралельної армії», яка отримала статус п'ятого виду Збройних сил

Польщі. Вони в країні користуються значною самостійністю – вони можуть навіть купляти озброєння, яке часом є більш сучасним ніж в регулярній армії країни.

Польща, як й інші країни *НАТО*, постійно працює над підвищенням боєздатності своїх збройних сил, що пов'язано з погіршенням відносин з *РФ*. Українській державі було необхідно ще навесні 2014 року провести військову реформу, саме в той час сформувати систему національного спротиву. Цим здебільшого займались добровольчі формування та волонтерські структури, громадські організації військово-патріотичного напрямку та *УБД*. В Україні є досвід діяльності військово-патріотичних *ГО*, який нині майже не використовується. Досвід Польщі вказує на те, що поряд з регулярними *ЗС*, які асимільовані до *НАТО* та вимог альянсу, розбудовуються сили *ТрО* на які покладені функції забезпечення територіальної безпеки та цивільного захисту.

Польський шлях до *НАТО* має бути засадничим уроком для української влади та головним завданням української європейської демократії – консолідувати суспільство навколо ідеї національної безпеки країни. Окрім того, потребує уваги й польський досвід трансформації радянської системи *ТрО*.

Досвід сусідньої держави з консолідації зусиль всіх дій органів публічної влади у побудові системи *ТрО*, навчання та перенавчання сил *ТрО*, матеріально-технічного забезпечення може стати в нагоді для українського військового будівництва. По всій країні мають бути розгорнуті навчальні (*підготовчі*) центри для сил *ТрО* через які мають регулярно проходити всі особові склади, а держава та органи місцевого самоврядування мають створити умови престижу для цієї служби, надати соціальні гарантії та певні преференції, особливо для молоді, що належить до сил територіальної оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аксьонов П. Польське ополчення: проти Росії чи проти потопу? *Російська служба Бі-бі-сі*. 6 червня 2016 р. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160606_poland_territorial_defence_yg.
2. Алямкін Р.В. Сила права vs. право сили: територіальна цілісність держав у сучасному світі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 96–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_4_21.
3. Війська територіальної оборони Республіки Польща. *Український мілітарний портал*. 12 лютого 2018 р. URL: <https://mil.in.ua/uk/viyska-terytorialnoyi-oborony-respubliky-polscha>.
4. Вус Р. Створення військ територіальної оборони – Досвід Польщі. *Армія-Інформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/11/25/stvorennya-vijsk-terytorialnoyi-oborony-dosvid-polshhi>.
5. Корчагін С. (2013) Концепція створення Військ територіальної оборони Республіки Польща. Український мілітарний портал. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/kontseptsiya-stvorennya-vijsk-terytorialnoyi-oborony-respubliky-polshha>.
6. Паливода В. Створення військ територіальної оборони – досвід Польщі. *Defense Express*. 12 вересня 2016 р. URL: <https://old.defence-ua.com/index.php/statti/1566-stvorennya-viysk-terytorialnoyi-oborony-dosvid-polshchi>.
7. Польща розгортає бригади тероборони на кордоні з Україною. *Український мілітарний портал*. 19 березня 2021 р. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/polshha-rozhortaye-brygady-teroborony-na-kordoni-z-ukrayinoyu>.
8. Польща формує войска територіальної оборони. *Зарубежное военное обозрение*. 2017. № 6(843). С. 87–88.
9. Романченко І.С., Фролов В.С. Роль і місце територіальної оборони України в загальній системі оборони держави. *Наука і оборона*. 2009. № 1. С. 36.

10. США погодили продаж *Javelin* для польської тероборони. *Український мілітарний портал*. 4 березня 2020 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/03/javelin.html>.
11. Харук А. Війська територіальної оборони Польщі: питання ефективності. *Український мілітарний портал*. 21 серпня 2021 р. URL: [tps://mil.in.ua/uk/blogs/vijska-terytorialnoyi-oborony-polshhi-pytannya-efektyvnosti](https://mil.in.ua/uk/blogs/vijska-terytorialnoyi-oborony-polshhi-pytannya-efektyvnosti).
12. Awanse generalskie i admiraliskie w Siłach Zbrojnych RP. *Ministerstwo Obrony Narodowej*. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/awanse-generalskie-i-admiralskie-w-silach-zbrojnych-rp-1>.

REFERENCES:

1. Aksonov P. (2016) Polske opolchennya: proty Rosiyi chy proty potopu? [Polish militia: against Russia or against the flood?] *Rosiyska sluzhba Bi-bi-si*. 6 chervnya 2016 r. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160606_poland_territorial_defence_yg [Ukraine].
2. Alyamkin R.V. (2014) Syla prava vs. pravo syly: terytorialna tsilisnist derzhav u suchasnomu sviti [The power of law vs. right of force: the territorial integrity of states in the modern world *Naukovi zapysky*]. Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2014. № 4. S. 96–99. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_4_21 [Ukraine].
3. (2018) Viyska terytorialnoyi obrony Respubliki Polshcha [Troops of Territorial Defense of the Republic of Poland.]. *Ukrayinskyy militarynyy portal*. 12 lyutoho 2018 r. URL: <https://mil.in.ua/uk/viyska-terytorialnoyi-oborony-respubliki-polshcha> [Ukraine].
4. Vus R. (2019) Stvorennya viysk terytorialnoyi obrony – Dosvid Polshchi [Creation of territorial defense troops – The experience of Poland.]. *Armiya-Inform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/11/25/stvorennya-vijsk-terytorialnoyi-oborony-dosvid-polshhi>. [Ukraine].
5. Korchahin C. Kontsepsiya stvorennya Viysk terytorialnoyi obrony Respubliki Polshcha [The concept of creating the Territorial Defense Forces of the Republic of Poland.]. *Ukrayinskyy militarynyy portal*. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/kontsepsiya-stvorennya-vijsk-terytorialnoyi-oborony-respubliki-polshha> [Ukraine].
6. Palyvoda V. (2016) Stvorennya viysk terytorialnoyi obrony – dosvid Polshchi [Creation of territorial defense troops - the experience of Poland.]. *Defense Express*. 12 veresnya 2016 r. URL: <https://old.defence-ua.com/index.php/statti/1566-stvorennya-vijsk-terytorialnoyi-oborony-dosvid-polshchi> [Ukraine].
7. (2021) Polshcha roz-hortaye bryhady teroborony na kordoni z Ukrayinoyu [Poland deploys terrorist defense brigades on the border with Ukraine.]. *Ukrayinskyy militarynyy portal*. 19 bereznya 2021 r. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/polshha-rozgorotaye-brygady-teroborony-na-kordoni-z-ukrayinoyu>. [Ukraine].
8. (2017) Polsha formyruet voyska terrytoryalnoyi obrony [Poland forms the Territorial Defense Forces] // *Zarubezhnoe voennoe obozrenye*, № 6(843), 2017. s. 87–88. [Russia].
9. Romanchenko I. S., Frolov V. S. (2009) Rol i mistse terytorialnoyi obrony Ukrayiny v zahalnyi systemi obrony derzhavy [The role and place of territorial defense of Ukraine in the general system of state defense]. *Nauka i obrona*. 2009. № 1. S. 36. [Ukraine].
10. (2020) USA pohodyly prodazh Javelin dlya polskoyi ter obrony [The United States agreed to sell Javelin for Polish defense.]. *Ukrayinskyy militarynyy portal*. 4 bereznya 2020 r. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/03/javelin.html> [Ukraine].
11. Kharuk A. (2021) Viyska terytorialnoyi obrony Polshchi: pytannya efektyvnosti [Polish Territorial Defense Forces: issues of effectiveness]. *Ukrayinskyy militarynyy portal*. 21 serpnia 2021 r. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/vijska-terytorialnoyi-oborony-polshhi-pytannya-efektyvnosti> [Ukraine].
12. (2018) Awanse generalskie i admiraliskie w Siłach Zbrojnych RP [Advances general and admiral in the Armed Forces RP]. *Ministerstwo Obrony Narodowej*. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/awanse-generalskie-i-admiralskie-w-silach-zbrojnych-rp-1> [Poland].